

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філологічних наук, доцента,

в.о. професора кафедри історії української літератури, теорії літератури та
літературної творчості

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Романенко Олени Віталіївни

про докторську дисертацію

ВИШНИЦЬКОЇ ЮЛІЇ ВАСИЛІВНИ

**«Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному
дискурсах»,**

подану на здобуття наукового ступеня

доктора філологічних наук

зі спеціальності 10.01.01 – українська література

та спеціальності 10.01.06 – теорія літератури

«Існування сакральних філологічних матриць у символічному й симулятивному вимірах свідчить радше про процес відновлення сакральної парадигми, аніж її відмирання. А це підсилює оптимістичні прогнози стосовно вектору сьогодення: повернення ... до витоків, до поведінкового рецептору, до стратегічного практикуму, чим можна вважати міфологічні сценарії» (с. 408), – таким висновком завершується дисертація Юлії Василівни Вишницької. Ця теза не тільки підсумовує проведене дослідження, але й, по суті, окреслює те коло питань, які можуть бути висвітлені у подальших наукових студіях, присвячених вивченню моделей міфологічного сценарію. Одночасно цим висновком дослідниця пропонує нам тільки відкрити перспективну сторінку у сучасних дослідження української літератури – й проаналізувати індивідуально-авторські реалізації

міфологічних сценаріїв у творчій практиці українських письменників ХХ – ХХІ століть. Такий напрям наукових студій є дуже перспективним, адже сприятиме систематизації і осмисленню провідних тенденцій розвитку вітчизняної літератури останніх десятиліть, формулюванню її типологічних моделей.

Дослідницька стратегія Ю.В. Вишницької зорієнтована на дуже широкий корпус матеріалу – в дисертації охоплено знакові твори не тільки української літератури, але й потужний комплекс публіцистичних текстів, представлених на сторінках часопису «Критика». Такий підхід не може не імпонувати, бо дисертантка аналізує семіотичну модель міфосценрацію як цілісної частини загального тексту культури, представленого як художньому слові (власне літературних творах), так і у текстах, що представляють міркування істориків, філософів, культурологів, літературознавців. Такий масштабний підхід, очевидно, вимагав широкого і ґрунтовного аналізу наукових студій, у яких аналізується розмаїття векторів прочитання сакрального міфу. Саме із цього розпочинає своє дослідження Ю.В.Вишницька – із послідовної і пильної систематизації уже відомих концепцій К.Леві-Строса, М.Еліаде, Е.Кассіра, Р.Барта, В.Проппа, Н.Фрая, Ю.Лотмана, К.-Г.Юнга, З.Фройда, О.Бондаревої, А.Нямцу, Я.Поліщука, Н.Слухай та інших науковців. Тож перші зауваги вступного теоретичного розділу «Міфологічний сценарій як семіотична модель» є поліфонічними – дослідниця намагається описати усі дослідницькі вектори міфу (і міфо-функціональний, і міфо-семіотичний, і міфо-структуралітсський, і міфо-психологічний та ін.). У цій поліфонії голосів певною мірою губиться оригінальний голос дисертантки, цілком очевидно, як нелегко їй витримувати дистанцію між власним міркуваннями й концепціями своїх авторитетних попередників. Однак наприкінці розділу із цим нелегким завданням Юлія Василівна успішно справляється й озвучує власну концепцію, засновану насамперед на ідеях семіотики: «...міфологічний сценарій, – пише дослідниця, – можна описати як семіотичний конструкт, що

контамінує кілька базових принципів, об'єднаних в одному ядрі, імплікує архетипи, відтворює подієво-конфліктну сюжетну матрицю з домінантними міфологемами» (стор. 66). Зрештою, попри велику кількість проаналізованих підходів до вивчення міфу дослідниця обирає переважно семіотичний і саме на ньому будує і свою дефініцію, і розробляє власну типологію міфосценаріїв, які можна вважати прийнятною і переконливою, адже в ній дослідниця змогла систематизувати і структурувати розрізнений матеріал та окремі складові міфосценрацію.

Хоча варто зауважити, що поряд із висловленими ідеями та формулюваннями Ю.В.Вишницька, зауважує, зокрема на стор. 71–72, що «методика феноменології міфу відкриває простір декодування міфологічного сценарію як феноменологічного конструкта, що характеризується метажанровою й метанаративною скерованістю. Об'єднуючи найрізноманітніші жанри художнього й публіцистичного дискурсів, міфологічний сценарій поводитьсь як феноменологічний метажанр, у якому все підпорядковано прецедентним міфологічним матрицям». Ця теза, очевидно, й повинна була стати засадничою для розгортання цілісної і масштабного дослідження інтерпретації міфологічних сценаріїв – як у творчій практиці українських письменників, так і у публіцистиці.

Перший розділ, як і структура дисертації у цілому, є концептуальним, адже обрана дослідницею стратегія – чітка, послідовна та структурована, а дослідницька логіка – панорамна й універсальна, зорієнтована на те, щоб аналізований матеріал проінтерпретувати не як сукупність окремих прикладів, а як цілісність ідей у контексті художнього тексту української культури кінця ХХ – початку ХХІ століття.

У другому розділі дисертації «Семіотична символічна міфомодель: індивідуально-авторська інтерпретація міфологічних сценаріїв» Юлія Василівна Вишницька залучає до аналізу широкий матеріал – це твори Володимира Дрозда, Валерія Шевчука, Марії Матіос, Сергія жадана, Володимира Лиса, Галини Пагутяк, Любо Дереша, Тарас Прохасько, Оксана

Забужко, Тетяни Белімової та ін. Саме у цьому розділі теоретичний матеріал випробовується у площині практичного аналізу. Складність завдання, поставленого у цьому розділі, пов'язана не тільки із великою кількістю текстів, які можна було б залучити (і залучено!) до аналізу, але й у тому, що у ньому випробовуються ідеї та концептуальні висновки першого, теоретичного, розділу. Крок за кроком Юлія Василівна аналізує, як стрижневі міфоеlementи відтворюють міфологічні сценарії у творах Любка Дереша («Поклоніння ящірці», «Намір!», «Голова Якова»), Сергія Жадана (збірки «Цитатник», «Пепсі», «Балади про війну і відбудову» та ін.), Тараса Прохзаська («Інші дні Анни», «НепрОсті», «З цього можна зробити кілька оповідань» та ін.), Галини Пагутяк («Записки білого пташка», «Слуга з Добромиля», «Зачаровані музиканти», «Урізка готика» та ін.), Оксани Забужко («Інопланетянка», «Польові дослідження з українського сексу», «Казка про калинову сопілку»), Валерія Шевчука («На полі смиренному»), Володимира Дрозда («Листя землі»), Марії Матіос («Солодка Даруся», «Черевички Божої матері») тощо.

Ю. В. Вишницькою опрацьовано та проінтерпретовано дуже широке коло творів, введено до наукового обігу надзвичайно різноманітний матеріал, у тому числі найновіші твори сучасної української літератури, які тільки-но входять до вузівських навчальних програм й потребують пильного декодування і прочитання. Другий розділ – це та частина праці Юлії Василівни, яка не тільки вражає своєю масштабністю, але й є прикладом виваженого дослідницького пошуку, що не оминає і дискусійних питань, і дарує майбутнім дослідникам багато ідей для формулювання нових моделей рецепції творів сучасної української літератури.

Втім, варто вказати, що деякі аспекти аналізу індивідуально-авторських інтерпретацій міфологічних сценаріїв, які зроблені висновки, є суперечливими. Так, дисертантка наголошує на тому, що у творах Марії Матіос реконструюється міфосценарій початку, зокрема за допомогою першоеlementів буття (землі, води тощо) (зокрема, див., стор. 103–104). Ця

ідея дає можливість дослідниці у таблиці, презентованій наприкінці дисертації, представити таку сукупність текстових дублікатів прози Марії Матіос, які засвідчують: її художні твори переважно презентують мегаміфосценарій початку. Однак і роман «Солодка Даруся», і роман «Майже ніколи не навпаки», і роман «Москалиця» та й інші твори авторки, – це проза, в якій акцентованим є насамперед «кінець», а «початок» хоча й є маркованим, однак більше вказує на існування тих елементів буття персонажів, які, зруйнувавшись, призвели до руйнування усього їхнього світу. Проза Марії Матіос, якщо перефразувати тезу Юрія Лотмана, – це розповідь про «загибель усього найціннішого» та «факт загибелі стверджує цінність явища»¹, в ній зображені конфлікти, які уже сформувалися в долях персонажів, суспільних рухах, ба більше – персонажі цілком усвідомлюють трагічність цих конфліктів, свою залежність від них. Тому варто було б під час захисту уточнити: який із міфосценаріїв пані Юлія вважає домінантним у творчості Марії Матіос – початку чи кінця? який із цих сценаріїв, власне, описує творчу практику письменниці та типологію ідей в її прозі?

Так само суперечливою є теза про те, що «у творчості Сергія Жадана виразно окреслюється унікальний варіант міфосценарію початку – народження поезії» (стор. 118). А чи не можна сказати, що такий же міфосценарій реалізується у поезії Богдана Ігоря Антонича («Вірш про вірші», напр.)? Крім того, уже через кілька сторінок (стор. 120) дослідниця по суті спростовує оригінальність міфосценарію початку – народження поезії у творчості винятково Сергія Жадана і стверджує, що й у творчості Сергія Ткаченка можна натрапити на такий же міфологічний сценарій. Очевидно, що пильний аналіз, який так вдається Юлії Василівні, дарує нам щасливу можливість подискутувати про те, як у новітній українській літературі формувався та розвивався міфосценарій початку – народження світу із слова (чи як пише трохи далі дослідниця (стор. 140) – міфосценарій текстотворення) у творчій практиці яких поетів він є домінантним, виразно

¹ Лотман Ю. Семиосфера / Юрій Лотман. – С.-Петербург: «Искусство-СПб», 2010. – С. 428.

акцентованим? Тож подякуємо дослідниці за сформульовані ідеї та будемо сподіватися, що вони будуть систематизовані та уточнені у подальших наукових студіях.

Варто зауважити, що різновекторність аналізу міфологічних сценаріїв на прикладах фактично один і теж творів один і тих же авторів зумовлює появу й інших тез, над яким варто було б поро змірковувати під час захисту. Зокрема, аналізуючи індивідуально-авторську інтерпретацію міфосценаріїв у романі Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти», пані Юлія зауважує на стр. 108, що камінь для Олександера Домницького стає «віднайденням Раю: брила каменя перетворюється на райський часопростір, протилежний реальному» (стор. 108). Однак через кількадесят сторінок описується інший аспект: «камінь є помешканням тіней – інфернальним часопростором» (стор. 183). Зважаючи на те, що це образ у романі Галини Пагутяк є знаковим сюжетотворчим елементом, варто уточнити: чи не має камінь порфіру у цьому випадку дуальні ознаки, чи не акцентовано цим елементом міфосценарій кінця дому і роду Доманицьких, які майже свідомо відмовляються дослухатися до голови рослини, душі, світу?

Крім того, на стор. 126 Юлія Василівна пише про те, що у творчості Галини Пагутяк «моделюється міфосценарій кінця-початку». І це слухна теза, але у дисертації не подано визначення такого типу міфосценарію, ба більше – міфосценарії кінця та міфосценарії початку дослідницею принципово аналізують як окремі типи міфологічних сценаріїв. Це зумовлює появу іще однієї репліки: чи вважає пані Юлія сценарії початку і кінця принципово не взаємопроникними? яким може бути визначення «міфосценарій початку-кінця – це...»? в яких творах такий міфосценарій реалізований?

Втім, ці зауваження не применшують переконливості висновків, зроблених у другому розділі. Авторка вдається до такого пильного спостереження над текстами творів, такого широкого цитування, що її аргументи та класифікації, увиразненні у схемах та таблицях, стануть

цікавим матеріалом для наукових студій, присвячених питання розвитку сучасного літературного процесу в Україні, адже дають безмір ідей для формулювання системних висновків – про домінування певних тем, сюжетів, типів персонажів, мотивів, композиційних прийомів.

Компліментарним до другого розділу є третій – «Симулятивна міфомодель: де сакралізація та ре міфологізація архаїчної міфології в сучасній публіцистиці (на матеріалі часопису «Критика»». У ньому дисертантка аналізує ключові міфологеми, міфологічні координати, у межах яких розгортаються міфологічні сценарії у публіцистиці «Критики» – у таких дискурсивних кластерах: геокультурологічний, колоніальний / постколоніальний, суспільно-політичний, топографічний, гендерний / феміністичний, літературно-мистецький. Цей розділ – справжня знахідка для історика літератури, він засвідчує широту наукового мислення Юлія Василівни. Дослідниця не обмежилася винятково аналізом літературних творів, а, вийшовши, за межі власне літературознавчого аналізу, спробувала поглянути на міфосценарій як справді феноменологічний конструкт, який є метанаративом, довкола якого формується цілісний дискурс тексту культури. Цей підхід слід всіляко вітати та підтримувати, бо він розширює горизонти досліджень і увиразнює тенденції, оприявлені у літературних творах як такі, що відлунюють у публіцистиці, у мистецьких практиках, філософських розмислах й презентують тип світовідчуття покоління, цілої епохи, нації на певному історичному відтинку часу. Однак саме на цьому шляху можуть виникнути питання: як корелюють міфосценарії, виокремлені у літературних творах, із міфологічними сценаріями, які розгортаються у публіцистичному дискурсах? Юлія Вишницька наголошує на тому, що у часописі «Критика» переважно представлені міфосценарії протистояння, ініціації та ін. А чи можна говорити про наявність міфологічних сценаріїв кінця, початку, віднайденого/втраченого раю в українській публіцистиці 1990–2000-х років? Які міфосценарії є наскрізними – тобто реалізованим у літературних творах, й у публіцистиці?

Однак висловлена заувага не применшує важливості здійсненого аналізу у третьому розділі дисертації. Спостереження над текстами Ю.В.Вишницької є цікавими, переконливим, а висновки до третього розділу – змістовними.

Таким ж є загальні висновки до усієї дисертації. В них підсумовано ідеї дисертантки, логічно, відповідно до поставлених завдань виписано концептуальні положення усіх попередніх розділів, у ключових поняттях дисертації описано особливості семіотичної моделі міфологічного сценарію та індивідуально-авторські моделі їх інтерпретації – у художньому і публіцистичному дискурсах.

Докторська дисертація Юлії Василівни Вишницької є самостійним оригінальним і новаторським дослідженням, написаним на всякому фаховому рівні. Автореферат максимально точно відображає викладені у дисертації концепції, ідеї, формування та спостереження над текстами художніх і публіцистичних творів.

Основні положення дисертації належно апробовані на конференціях та круглих столах і представлені у 20 вітчизняних фахових виданнях, 9 – фахових міжнародних публікаціях та 10 додаткових публікаціях. Результати дослідження у повному обсязі представлені в одноосібній монографії «Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах» (К., 2016), яка отримала схвальні відгуки у фахових виданнях (рецензії О. Бровко у «Синописі: текст, контекст, медіа» та О.Аненкової у виданні «Inskupcje»).

Практична цінність дисертації зумовлена тим, що її висновки можуть бути підґрунтям для подальшого вивчення української літератури ХХ – початку ХХІ століття, вітчизняної публіцистики, а також можуть бути використані при викладанні як нормативних дисциплін, так і спецкурсів у вищих навчальних закладах.

Ренценована дисертація Юлії Василівни Вишницької «Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах» виконана

на належному фаховому рівні та відповідає вимогам п. 10, п. 12 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року №567, які висуваються до докторських дисертацій, і рекомендується до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями 10.01.01 – українська література, 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,

в.о. професора кафедри

історії української літератури,

теорії літератури та літературної творчості

Інституту філології

Київського національного

університету імені Тараса Шевченка

О. В. Романенко

Підпис засвічую
Вчений секретар
КАРАУЛЬНА Н.

04.18

